

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ ОДЕСЬКИМИ ІСТОРИКАМИ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

В статті на основі робіт одеських істориків ХІХ – початку ХХ ст., з'ясовано, що вони розглядали історію Гетьманщини, здебільшого, в контексті історії Південної України і, зокрема, у її взаємозв'язку з Запорозькою Січчю.

У вітчизняній науці є теми, інтерес до яких не згасає. До них належить історія козацтва та козацької держави другої половини ХVІІ – ХVІІІ ст. Зазначена проблематика перебувала в центрі уваги дослідників минулого з різних українських регіонів, навіть віддалених від історичних земель Гетьманщини. Відомо, що важливим центром вивчення історії України і козацтва у ХІХ – ХХ ст. була Одеса. В центрі уваги одеських вчених передусім перебувала минувшина Півдня України, історія Запорозької Січі, Чорноморського козацького війська, Задунайської Січі та інших козацьких формувань цього регіону⁶⁸². Однак це не означає, що історики Одеси не приділяли належної уваги вивченню минулого Гетьманщини.

Внеску одеських вчених у вивчення окремих аспектів історії Гетьманщини присвячена низка наукових праць. Серед них слід відзначити нарис Л. Новікової в книзі “Одеса козацька” присвячений дослідженню історії українського козацтва в Одесі в ХІХ – кінці ХХ ст., де, зокрема, проаналізовано доробок О. Левшина, О. Маркевича і М. Слабченка⁶⁸³, а також праці В. Хмарського та О. Синявської присвячені доробку історик О. Маркевича. Низка історіографічних досліджень присвячена внеску у вивчення історії Гетьманщини М. Слабченка, зокрема, монографії С. Водотики⁶⁸⁴, І. Кураса І. та В. Заруби, статті С. Андрєєвої, В. Ващенко, Н. Фроюк, І. Верби, П. Пирога, Т. Гончарука, Ю. Шаповала та ін.⁶⁸⁵

⁶⁸² Бачинська О. А. Дунайські козаки в Одесі (Задунайські, чорноморські та усть – дунайські козаки) // Одеса козацька: Наукові нариси. – Одеса, 2008. – С. 158 – 164.

⁶⁸³ Новікова Л. В. З історії дослідження українського козацтва в Одесі. ХІХ – кінець ХХ ст. // Одеса козацька: Наукові нариси. – Одеса, 2008. – С. 131.

⁶⁸⁴ Водотика С.Г. Академік Михайло Єлисейович Слабченко: нарис життя та творчості. – К.;Херсон, 1998. – 141 с.

⁶⁸⁵ Ващенко В. П. М. Є. Слабченко про розвиток промисловості України в другій половині ХVІІ – першій половині ХІХ ст. // Академік М. Є. Слабченко: наукова спадщина і життєвий шлях: Зб. ст. – Одеса, 1995. – С. 48–59; Ващенко В. П., Фроюк Н. М. Питання екології України ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. в дослідженнях С. Слабченка // Там само. – С. 76–79; Верба І. В. М. Є. Слабченко та О. П. Оглоблин // Там само. – С. 42–47; Гончарук Т. Г. Питання розвитку українського ринку другої половини ХVІІ – першої половини ХІХ ст. в працях М. Є. Слабченка // Там само. – С. 60 – 63; Пиріг П. В. Проблеми торгівлі Чернігівщини другої половини ХVІІ століття в науковій спадщині М. Є. Слабченка // Там само. – С. 69–75; Заруба В. Історик трагічної долі (Академік Михайло Єлисейович Слабченко) // Архіви України. – К., 1992. – № 5–6. – С. 76–90; Пиріг П. В. М. Є. Слабченко про торгівлю

Проте, комплексного дослідження внеску одеських вчених у вивчення історії Гетьманщини дотепер здійснено не було. Адже в центрі уваги історіографів розглядався переважно доробок одеських вчених на ниві вивчення історії запорізького козацтва та інших козацьких формувань південної України.

Підґрунтям виникнення наукового інтересу одеських вчених до історії Гетьманщини були не тільки економічні, але й культурні зв'язки Одеси з Лівобережною Україною, що мали місце від кінця XVIII ст. Важливу роль в історії міста відіграли нащадки козацько-старшинських родів Гетьманщини: Михайло Кир'яков (Кирьяченко) – перший начальник одеської митниці, Григорій Кир'яков (Кирьяченко) – перший городничий та поліцмейстер Одеси, брати Андрій та Антон Шостаки – будівельники міста, Олександр Тройницький – редактор “Одесского вестника” та ін.⁶⁸⁶. Серед найяскравіших фігур, що започаткували традиції розгляду історії Гетьманщини слід назвати Олексія Іраклієвича Левшина (1799 – 1879 рр.) – градоначальника м. Одеси у 1831 – 1837 рр. Будучи вихованцем Харківського університету, О. Левшин захопився українофільськими ідеями. В їхньому річці були ним написані 1816 р. “Листи з Малоросії”, наступного року видані в типографії Харківського університету. Цю працю характеризують певні суперечності у ставленні до козацької історії Гетьманщини, притаманні і іншим тодішнім авторам. З одного боку, О. Левшин наголошував на необхідності підняття української народної мови до рівня літературної (тоді, на його думку, “малоросіяни славою своїх вчених творів можливо зможуть змагатися з найосвіченішими народами Європи”)⁶⁸⁷, вказував на шанування українським населенням Лівобережжя пам'яті Гетьманщини і сам ставився до неї з повагою (наприклад, у Мгарському монастирі поблизу Лубен він бачив портрет “Апостола, колишнього малоросійського гетьмана. Риси обличчя являють розумну людину, а червоний одяг, булава та довгі сиві вуса показують, що він керував стародавніми малоросіянами”⁶⁸⁸), свідчив про негативне ставлення місцевого населення до росіян (на це свідчення О. Левшина звернув увагу В. Січинський⁶⁸⁹) і те, що войовничий дух українських козаків не зник в їх нащадках, для яких слово “козак” має велике значення⁶⁹⁰. З іншого боку, О. Левшин нега-

Чернігівщини в другій половині XVII ст. // 36. матеріалів науково – практичної конференції “Берестецька битва в історії України”. – Рівне; Плошева, 1996. – С. 132 – 134; Його ж: Одеський історик М. Є. Слабченко про землеволодіння на Чернігівщині у другій половині XVII ст. // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С. 30 – 34; Шаловал Ю. “Справа” академіка М. Є. Слабченка // Вісник Академії наук України. – 1993. – № 2. – С. 51 – 54; Його ж: “Фантазер” Михайло Слабченко // День. 2005. – 16 квітня (№ 68).

⁶⁸⁶ Гончарук Т. Г. Роль представників українських козацьких родів в історії Одеси (кінець XVIII – першої половини XIX ст.) // Одеса козацька: Наукові нариси. – С. 89 – 108, 119 – 122.

⁶⁸⁷ Левшин О. І. Письма из Малороссии. – М., 1816. – С. 104.

⁶⁸⁸ Там само. – С. 25 – 26.

⁶⁸⁹ Січинський В. Чужинці про Україну. – Львів, 1991. – С. 66.

⁶⁹⁰ Левшин О. І. Письма из Малороссии. – С. 1, 3, 14, 25, 37, 60, 108 – 109.

тивно оцінював постать І. Мазепи та вказував на її непопулярність серед місцевого населення⁶⁹¹.

Л. Новікова звертає увагу на те, що по службі в м. Одесі О. Левшин спілкувався з Аполлоном Олександровичем Скальковським (1808 – 1898), який у майбутньому став визначним дослідником історії Запорозького козацтва⁶⁹². Детально вивчаючи минуле Запорозжя, А. Скальковський не міг оминати різноманітних зв'язків Січі з Гетьманщиною, наводячи щодо цього багато цінного фактичного матеріалу. Вченого цікавили питання торгівлі Гетьманщини із Запоріжжям. А. Скальковський розглядав асортимент товарів, які привозилися на Січ з Гетьманщини (горілка, продовольчі продукти, риболовні сіті, тютюн, полотно, килими та ін.) та тих, що прямували у зворотному напрямку (сіль, “гурецькі товари”, вовна, монета та ін.). Історик вказував і на перешкоди цій торгівлі з боку російських урядовців: дії митників в Кременчуці та Переволочній, заборону купцям Гетьманщини привозити на Січ срібну монету та ін.⁶⁹³

А. Скальковський звертав увагу на роль окремих діячів з Гетьманщини в історії Запоріжжя (вплив гетьмана Д. Апостола на повернення запорожців в російське підданство, діяльність полковника В. Капніста щодо будівництва фортеці на запорозьких кордонах та боротьбу з гайдамаками⁶⁹⁴, переговори 1753 р. між «мазепинцями» Ф. Мировичем та Ф. Нахимовським та представниками запорожців в Криму та ін.)⁶⁹⁵. А. Скальковський розглядав випадки переселення запорожців до Гетьманщини, вказуючи, що мотивом цього часто було бажання завести родину і перейти в «світський, обивательський стан.⁶⁹⁶» З іншого боку, вчений вказував і на зворотній процес. Зокрема, на підставі документальних матеріалів він стверджував, що останній кошовий П. Калнишевський “походив із козацького і дворянського звання малоросійського, із Лубенського полку”⁶⁹⁷. Розуміючи не лише тісний економічний, але і духовний зв'язок між Січчю та Гетьманщиною, А. Скальковський вважав досить важливим факт формального підпорядкування Січі гетьману К. Розумовському (хоч і зазначав, що реальної влади над Запоріжжям гетьман не отримав). “Відтоді титул *гетьмана обох берегів Дніпра і військ Запорозьких* став більш реальним...” – стверджував А. Скальковський⁶⁹⁸, наводячи також листу-

⁶⁹¹ Там само. – С. 108 – 109.

⁶⁹² Новікова Л. В. З історії дослідження українського козацтва в Одесі. – С. 131.

⁶⁹³ Скальковський А. О. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. На основании подлинных документов Запорожского архива. – Одесса, 1846. – Ч. 1. – С. 293.

⁶⁹⁴ Скальковський А. О. История Новой Сечи. – Ч. 2. – Одесса, 1846. – С. 43, 162.

⁶⁹⁵ Скальковський А. О. Секретная переписка Коша Запорожского (1734 – 1763) // Киевская старина 1886. – №2. – С. 334 – 335.

⁶⁹⁶ Скальковський А. О. История Новой Сечи.. – Ч. 1. – С. 354

⁶⁹⁷ Там само. – С. 387.

⁶⁹⁸ Скальковський А. О. История Новой Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – С. 311.

вання між гетьманом керівництвом Січі (донесення К. Розумовському кошового Г. Федорова та ін.⁶⁹⁹)

Від 1839 р. в Одесі сформувалася група істориків навколо “Одеського товариства історії і старожитностей”. З початку свого існування в сфері інтересів товариства була історія всієї України, зокрема Гетьманщини. Саме тому одеське товариство замовило портрети гетьманів: Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, Д. Апостола, К. Розумовського та інших діячів Гетьманщини, які сьогодні знаходяться у фондах Одеського історико-краєзнавчого музею⁷⁰⁰. У “Записках” товариства містилася інформація, яка безпосередньо або опосередковано торкалася історії Гетьманщини. Серед таких публікацій можна назвати: розвідку фінського вченого Вільгельма Габрієля Лагуса (1786–1859) “Карл XII в Південній Росії” (в 3 т.), де, зокрема, описано шлях відступу військ Карла XII і Мазепи після Полтавської битви, який повторив вчений; “Опис Дніпра” (3 т.), переданий професором Московського університету Іваном Дмитровичем Беляєвим (1810–1873), ймовірно написаний гетьманом І. Мазепою після успішних Азово-Дніпровських походів на замовлення Петра I; дослідження уродженця Петербургу Олексія Івановича Мартоса (1790–1842) “Матеріали з історії Запоріжжя: полковий суддя Мартос М. В.” присвячене постаті полкового судді Лубенського полку Мартина Васильовича Мартоса (1698–1706) (10 т.); ґрунтовну збірку уродженця міста Канева історика Олексія Олександровича Андрієвського (1845–1902) “Матеріали з історії Запоріжжя та прикордонних відносин” (16 т.), де між іншим були наведені документи про напади запорожців на маєтки полкової старшини та ін.; розвідку професора Київського університету Василя Олексійовича Більбасова (1838 – 1904) “Про права малоросійських козаків на землі, якими вони володіють” (26 т.) та ін. Безперечно важливий вплив на дослідження історії Гетьманщини мала археографічна діяльність товариства⁷⁰¹.

Подальша концентрація істориків-науковців в Одесі була пов’язана з відкриттям Одеського (Новоросійського) університету у 1865 р. Це сприяло притоку до міста викладацьких кадрів, що продовжили місцеву дослідницьку традицію в галузі історії козацтва та сприяли піднесенню діяльності Товариства історії і старожитностей.

У зв’язку з історією південної України розглядалися окремі аспекти вивчення міст Гетьманщини також іншими одеськими істориками, зокрема викладачами Одеського (Новоросійського) університету. Серед них можна згадати розвідку одеського вченого Павла Андрійовича

⁶⁹⁹ Скальковський А. О. История Новой Сечи. – Ч. 1. – С. 79.

⁷⁰⁰ Гава О. Козацькі портрети Одеського державного історико-краєзнавчого музею // Чорноморського минувшина. – Одеса, 2008. – Вип. 3. – С. 182 – 184.

⁷⁰¹ Хмарський В.М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. – Одеса, 2002. – С.346 – 348; Новікова А.В. З історії дослідження українського козацтва в Одесі. – С. 136.

Іванова (1860–1917/1918)⁷⁰² “Боротьба Малоросійської колегії з Кримським ханством”, яка була вміщена у 5 томі “Записок” товариства, зокрема, досліджувалося життя Миргородського полку за часів Малоросійської колегії, відносини із Запоріжжям, розглядалися випадки врегулювання цивільних питань між гетьманом та запорожцями.

Першим одеським істориком, який почав присвячувати історії Гетьманщини окремі дослідження, можна вважати Олексія Івановича Маркевича (1847 – 1903), уродженця Полтавської губернії, який з 1879 р. викладав в Одеському (Новоросійському) університеті. Інтерес до історії Гетьманщини О. Маркевича був зумовлений в тому числі його походженням зі старовинного козацько-старшинського роду⁷⁰³. Вчений пишався своїм родоводом і на протязі всього життя займався збиранням документів та матеріалів з його історії, їх ретельним науковим вивченням, складанням генеалогічного древа свого роду⁷⁰⁴. Погляди О. Маркевича на історію Гетьманщини, зокрема, представлені в працях “Південна Росія за часів Петра Великого” (1891), “Південна Русь за часів Катерини II” (1893) і в низці заміток про діячів українського визвольного руху XVII ст. Б. Хмельницького, Ю. Хмельницького, М. Ханенка, в статтях та розвідках з історії України в енциклопедичних виданнях. Собі за мету О. Маркевич ставив, насамперед, показати за яких умов Україна (“Малоросія”), що в середині XVII ст. самостійною державою увійшла до складу Московської держави, до кінця XVIII ст. перетворилася на безправну частину Російської імперії. Він доводив, що обмеження державного устрою України, втручання в її внутрішню і зовнішню політику розпочалося ще з перших років союзу з Московською державою, посилилося на початку XVIII ст., а за часів Катерини II переросло у політику цілковитого знищення національних установ українців та поневолення селянства. В своїх роботах О. Маркевич докладно зупинявся на питаннях про союз України з Росією в 1654 р., діяльності Мазепи, боротьбі старшини за автономію України в першій половині XVIII ст.

О. Маркевич оцінював І. Мазепу як освічену людину, видатного політика, адміністратора і полководця, що діяв передусім в інтересах старшини⁷⁰⁵. Головною особою в подальшій боротьбі старшини з російським урядом за автономію Гетьманщини О. Маркевич вважав П. Полуботка, який сміливо протестував проти знищення української самостійності. Вчений вважав, що арештом Полуботка та створенням Малоросійської колегії по суті закінчується відкрита політична боротьба української аристократії, яка відстоювала автономію України. Подальша

⁷⁰² Музичко О.Є., Хмарський В.М. До історії київської історичної школи: Павло Андрійович Іванов // УІЖ. – 2006. – № 5. – С. 152 – 153.

⁷⁰³ Синявська О.О. Історик Олексій Іванович Маркевич: життя та діяльність. – Одеса, 2003. – С. 19 – 25.

⁷⁰⁴ Маркевич О. І. Марковичі. – К., 1890. – 55 с.

⁷⁰⁵ Маркевич О. І. Южная Россия при Петре Великом // Одесский вестник. – 1891. – 10 апреля.

історія України, зазначав О. Маркевич, була поступовим перетворенням її устрою за російським зразком. І хоча царський уряд допускав деякі дипломатичні поступки, навіть у вигляді воскресіння гетьманства, все ж це була “лише тінь самостійності України, позбавлена життєвої сили.”⁷⁰⁶

Остаточне скасування політичних установ України, на думку О. Маркевича, відбулося за часів правління Катерини II. Причину скасування владних інституцій козацької державності О. Маркевич вбачав в тому числі і у внутрішньому становищі. Розповідаючи про скасування Гетьманщини, він зазначав, що козацька старшина, так само як і народні маси, зустріла нові порядки з пасивною покірливістю, хоча вільнолюбний дух зберігся у народі – своєрідним його проявом були заяви українських депутатів в Комісію по складанню нового Уложення в 1767 р., які вимагали реставрації гетьманства на Україні⁷⁰⁷. Вчений робив висновок, що, проводячи свою політику, уряд Петра I не надавав ані найменшого значення умовам розвитку побутового та духовного життя народу, а уряд Катерини II перейшов до політики остаточного знищення національних установ українців та поневолення селянства⁷⁰⁸.

Серед викладачів Одеського (Новоросійського) університету початку ХХ ст. помітною постаттю був Олександр Грушевський (1877 – 1942/1943), який здобув авторитет в тому числі, знавець і дослідник Козацько-Гетьманської держави XVII – XVIII ст. Академік Д. Багалій підкреслював цінність досліджень цього вченого щодо “Історії Русів”. О. Грушевський ґрунтовно проаналізував національні та суспільно-політичні погляди автора видатної пам’ятки української історіографії, визначив її концепцію, подав свої спостереження над проблематикою твору, простежив характер його оцінок в науковій літературі ХІХ ст. У цей самий час в Одеському університеті навчався Михайло Єлисейович Слабченко (1882–1953) – майбутній вчений, академік ВУАН, якому судилося вивести дослідження історії Гетьманщини в Одесі на новий якісний рівень. На відміну від О. Маркевича, М. Слабченко своїм походженням не був безпосередньо пов’язаний із землями історичної Гетьманщини (Михайло Єлисейович народився в одеському передмісті в родині каменярів)⁷⁰⁹. Отже, його захоплення минулим Гетьманщиною передусім зумовлювався інтересом до історії української державності козацької доби.

Історик розглядає питання адміністративно – територіального поділу Гетьманщини, організації полкового і сотенного управління та місцевого самоуправління, військової справи, організації промисловості та торгівлі, судової справи тощо. Утворення Гетьманщини з її особливим устроєм він відносить до достатньо пізнього часу – часу з’єднання України з Московською державою, називаючи його з’єднанням держави

⁷⁰⁶ Там само. – 18 марта.

⁷⁰⁷ Там само. – 18 марта.

⁷⁰⁸ Там само. – 8 апреля.

⁷⁰⁹ Заруба В. Слабченко М.Є. – Дніпропетровськ, 2003. – С.4.

з державою⁷¹⁰. Гетьманщину характеризує як республіку з окремими елементами представницької демократії. Також звертає увагу на статус козацької держави після 1654 р., визначивши, що між Україною та Московською державою існували відносини васальної залежності.

Ще будучи на першому курсі Одеського університету, М. Слабченко написав роботу “Селянське питання в законодавчій комісії Катерини II”, а трохи пізніше світ побачило дослідження «Малоросійський полк в адміністративному та господарському відношенні» (1908), де на основі великої кількості першоджерел автор порушив малодосліджені на той час питання політичного і судового устрою Гетьманщини і дав загальну оцінку характеру відносин між Україною і Росією після Переяславської угоди 1654 р. Саме в цій роботі М. Слабченко наголошував, що Гетьманщина була республікою з окремими елементами представницької демократії. В той же самий час М. Слабченко працює над монографією “Досліди з історії права Малоросії XVII і XVIII ст.” (1911), яку він присвятив юридичним проблемам Гетьманщини, проаналізував систему покарань в Україні⁷¹¹. У своїй монографії “Центральні установи України XVII – XVIII ст.” (1918). М. Слабченко вперше в українській історіографії докладно розглянув суспільно-політичний характер Гетьманщини, подав еволюцію українського суспільства у порівнянні з аналогічними процесами в Західній Європі. Монографія М. Слабченка “Судівництво на Україні XVII – XVIII ст.” (1919) стала однією з перших спроб проаналізувати зазначену проблематику з позицій державницького напрямку української історіографії. На думку історика, зі зміною економічного укладу Гетьманщини змінювалося і її право та юридичні основи⁷¹².

З 1922 р. почала виходити монументальна серія хронологічно й тематично пов'язаних між собою монографій М. Слабченка під загальною назвою “Організація господарства України від Хмельниччини до Світової війни”, яка принесла йому найбільшу наукову славу і, власне, за яку йому було присуджено ступінь доктора наук⁷¹³. Звертаючись до проблем історії Гетьманщини, історик розглядає події в Україні другої половини XVII – XVIII ст. з точки зору існування соціальної диференціації в українському суспільстві, боротьби між окремими соціальними групами. Водночас він відзначає, що українське суспільство у своєму фактичному становищі поступово наближається до становища відповідних класів у російському суспільстві, тим самим знищуючи надбання Хмельниччини, яка показала можливість створення буржуазно-демократичної держави. Разом з політикою імперії, у скасуванні прав Гетьманщини вчений звинувачує частину української еліти, яка слідувала власним егоїстичним інтересам.

⁷¹⁰ Курас І. Слово про Михайла Слабченка // Київська старовина. – 1994. – №1. – С. 42.

⁷¹¹ Заруба В. Слабченко М.Є. – С. 321.

⁷¹² Там само. – С. 322.

⁷¹³ Слабченко М. Є. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны. – Одесса, 1925. – Т. 4. – С. V, 1 – 3, 6 – 8.

Обґрунтував вчений і концепцію визначальної ролі торгівельного капіталу в соціально-економічному розвитку суспільства у томі під назвою “Нариси торгівлі і торговельного капіталізму Гетьманщини в XVII – XVIII ст.” Тут досить докладно розглядалися питання про зміни функціонування торговельного капіталу в умовах розвитку економіки, в тому числі промисловості, які відбулися під час та після Визвольної війни середини XVII ст. та аналізувалися причини та наслідки активного проникнення російського купецького капіталу на український ринок⁷¹⁴.

В монографіях М. Слабченка наводився досить широкий фактичний матеріал про розвиток різних форм землеволодіння. Він констатував, що у зв’язку зі стабілізацією полково-сотенної системи в Гетьманщині поширювалася рангова земельна власність. Окрім цього ним було юридично підтверджено і подвірне землекористування з одночасним утворенням спеціального інституту межовиків – коморних та підкоморних. Історик проаналізував і систематизував доступні відомості про “могоричі” та виникнення стану “могоричників” куди входили найповажніші особи округи. М. Слабченком був наведений досить широкий фактичний матеріал про розвиток різних форм промисловості Гетьманщини. Аналізуючи відомості про ремесла, промисли, мануфактури і фабрики, М. Слабченко прагнув сформулювати закономірності їхнього розвитку. В його роботах висловлено низку цікавих думок про розвиток вотчинної, казенної і купецьких мануфактур, про перші фабрики в Україні⁷¹⁵. Порушуючи проблему товарно-грошових відносин у Гетьманщині, М. Слабченко стверджував, що, починаючи з 1649 р. тут карбувалася “власна українська монета”⁷¹⁶. Пізніше це твердження викликало дискусію серед дослідників грошового обігу України.

М. Слабченко висунув гіпотезу про О. Безбородька як автора “Історії Русів”⁷¹⁷. Показово, що викладач Одеського (Новоросійського) університету до 1917 р., професор Павло Клепацький знайшов документи, які свідчили на користь цієї гіпотези⁷¹⁸. Поряд з М. Слабченком у 1920-х рр. працював відомий одеський історик Саул Якович Боровий (1903 – 1989), серед досліджень якого була розвідка “Євреї в Лівобережній Україні у XVII-XVIII ст.” (роботу не було опубліковано), де розгляд питань українсько-єврейських взаємин тісно переплітається з проблемами історії українського козацтва. Тісна дружба та співпраця пов’язувала М. Слабченка з відомим істориком, уродженцем Києва Олександром Петровичем Оглобліним (1899 – 1992), що також досліджував питання

⁷¹⁴ Слабченко М. Є. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны. – Одесса, 1925. – Т.3. – С. 4, 17, 103.

⁷¹⁵ Слабченко М. Є. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны. – Одесса, 1922. – Ч. 1, т.2. – С. 20 – 21, 118.

⁷¹⁶ Слабченко М. Є. Чи була в Гетьманщині своя монета? // Науковий збірник за рік 1925. – К., 1926. – С. 64 – 66.

⁷¹⁷ Заруба В. Слабченко М.Є. – С. 321

⁷¹⁸ Клепацький П. Листування О. Безбородька зі своїм батьком як історичне джерело// Ювілейний збірник на пошану академіка М.С.Грушевського. – К., 1928. Т. 1. – С. 280 – 285

вітчизняної соціально-економічної історії, зокрема, історію промисловості (у 1925 р. були опубліковані дві його монографії — “Мануфактура в Гетьманщині” і “Предкапіталістична фабрика”). Невипадково у 1926 р. саме в Одесі в актовій залі колишнього університету О. Оглоблін успішно захистив дисертацію на основі своєї монографії “Предкапіталістична фабрика”, за що йому було присуджено (першому в Україні) ступінь доктора історії української культури. В тому ж році він став дійсним членом Одеської науково-дослідної кафедри історії України і дійсним членом Одеського наукового товариства при ВУАН. Після хвиль репресій, що спричинили усунення з Одеси не лише М. Слабченка, але майже усіх представників його школи, у 1938 р. саме О.Оглоблін став професором Одеського університету по кафедрі історії України. У цей час він продовжував вивчення історії Гетьманщини, зокрема, доби гетьмана І. Мазепи (щоправда в його працях цього періоду надто відчувався тиск радянської ідеології)⁷¹⁹.

Підсумовуючи доробок вчених Одеси у вивченні історії Гетьманщини можна зробити висновок, що одеські дослідники минулого першої половини ХІХ ст. розглядали Гетьманщину здебільшого в контексті історії Південної України і, зокрема, у її взаємозв'язку з Запорозькою Січчю. Першим одеським дослідником, який почав ґрунтовно займатись вивченням саме історії Гетьманщини можна вважати О. Маркевича. Цю традицію продовжив М. Слабченко, який у 1920-х рр. по праву вважався одним з провідних дослідників української державності козацької доби, особливо її правової та соціально-економічної історії. Отже, досліджуючи минуле Гетьманщини, одеські історики пройшли шлях від наукового інтересу до історії України (“Південної Росії”) в цілому та вивчення проблематики дотичної до питань історії Південної України (зокрема Запорозької Січі) в першій половині ХІХ ст. до ґрунтовних праць щодо різних аспектів політико-правової та соціально-економічної історії Козацької держави від Хмельниччини до ліквідації гетьманства в першій чверті ХХ ст. Зазначені традиції були перервані заборонами та репресіями з боку влади з кінця 1920-х рр., проте вони знайшли продовження у працях одеських істориків пізнішого періоду.

Alisa Logeshnyk

Research of history of Getmanshyna by Odesa historians XIX - first third of the XX c.

In the article on the basis of works of Odesa historians XIX - beginning of the XX c., it is found out, that they examined history of Getmanshyna, mostly, in the context of history of South Ukraine and, in particular, in its intercommunication with Zaporozhian Sich.

⁷¹⁹ Мезько-Оглоблін О. Дослідження і матеріали (до століття народження історика).– К., 2000. – Т.1. – С. 174 – 175.